

راه های تقویت علمی طلاب از منظر مقام معظم رهبری

مهدیه اقبالی شاه اباد^۱

چکیده:

توصیه به فراگیری علم و دانش در جای جای آموزه های دین اسلام به چشم می خورد. پیامبران اسلام و حضرات معصومین همانند قرآن کریم همواره براهمیت تعلیم و تعلم تاکید کرده و آن را اصلی ترین برنامه ی خود قرار دادند. ثمره ی تاکید اسلام در این مقوله چند قرن ایستادن بر بلندای علم و دانش و پر کردن سفره ی بشریت علوم امت اسلام بود. از این رو مقام معظم رهبری هم مسئله تربیت علمی جوانان به خصوص طلاب را مسئله مهمی قلمداد کرده اند و تاکید ویژه ای روی آن داشتند. ایشان در سخنانشان فرموده بودند: آنچه در درجه اول در ایجاد قدرت علمی مهم است یکی علم است یکی ایمان. عامل موفقیت در بسیاری از زمینه ها علم است و علم پایه پیشرفت همه جانبه ی یک کشور است. رهبر معظم انقلاب علاوه بر اینکه تاکید بر تعلیم علم داشتند راه هایی را هم برای اینکه این علم در همه به خصوص جوان ها تقویت شود ارائه داده اند که از جمله این راه ها: ارتباط با خدا، خلوص نیت در علم آموزی، شناخت هدف و غافل نشدن از آن، تواضع در مقابل استاد، تمرین و تکرار، یادداشت برداری، ایجاد کرسی های آزاد اندیشی... می باشد، که در این پژوهش این راه ها مورد بررسی قرار داده گرفته است.

کلید واژه: تقویت ارتباط علمی، تقویت علمی، علم، علم آموزی، هدف

^۱ . طلبه سطح ۲ حوزه علمیه حضرت زینب (س)

مقدمه:

انسان ترکیبی از جسم و روح است و هر یک سلسله نیاز هایی دارند. اساسی ترین نیاز انسان در بعد روحی نیاز به علم و دانش است و این علم است که سایر نیاز های اساسی بشر در بعد مادی و معنوی را بر طرف می کند. طلب علم یکی از ویژگی های انسان و با دیدی عمیق تر وجه تمایز او با حیوانات است. ما انسان ها در تمام مراحل زندگی به سلاح علم و آگاهی نیازمندیم تا به کمک آن ، سربازان جهل و نادانی را از پای در آوریم و مسیر خود را به طرف هدف صحیح و سالم بپییم.

مقالاتی با موضوعاتی در زمینه ی علم و علم آموزی نوشته شده است از جمله آنها مقاله ی علم و آگاهی نوشته ی حمزه نظر پور می باشد که در آن مقاله به بررسی علم و آگاهی پرداخته شده است اما راه هایی برای تقویت این علم را نیاورده است . مقاله دیگری با موضوع بایسته های حوزه و روحانیت از منظر رهبری نوشته ی محمد ابراهیم ساور سفلی هست که در آن مقاله دیدگاه رهبر را در مورد حوزه و روحانیت بیان کرده و رسالت حوزه را نسبت به جهان اسلام بررسی کرده است اما در مورد تقویت علم طلاب مطلبی را نیاورده است و چندین مقاله ی دیگر نیز تا حدودی در این موضوع نوشته شده است اما تفاوت های چشمگیری با مقاله ی پیش رو دارد.

از این رو مقام معظم رهبری مسئله تربیت علمی جوان ها به خصوص طلاب را مسئله مهمی قلمداد کرده اند و می فرمایند: « باید کشور های اسلامی از لحاظ علم و فناوری پیشرفت کنند. غرب و آمریکا به برکت علم توانستند بر کشور های دنیا مسلط شوند. یکی از ابزار های آن ها علم بود ثروت را هم با علم به دست آوردند. « روایتی است که باید علم پیدا کنید علم که پیدا کردید پنجه ی قوی پیدا خواهید کرد. اگر علم نداشته باشید کسانی که دارای پنجه قوی هستند دست شما را می پیچانند.

رهبری می فرمایند: «علم اقتدار است علم مساوی است با قدرت هرکسی که علم پیدا کند می تواند فرمانروایی کند . هر ملتی که دستش از علم تهی باشد آماده باشد دیگران بر او فرمانروایی کنند.»

برای اینکه این علم که رهبر فرمودند بدست آوریم و آن را تقویت کنیم باید راهکار هایی را انجام دهیم که ما در این مقاله در صدد معرفی این راه ها هستیم که از جمله ی این راهکار ها ارتباط با خدا، خلوص نیت

در علم آموزی، تواضع در مقابل استاد، تمرین و تکرار، یادداشت برداری، ایجاد کرسی های آزاد اندیشی..... می باشد.

واژه شناسی:

علم در لغت:

واژه علم از ریشه ی «ع ل م» گرفته شده است. عَلمَ اثر و نشانه ای است که بوسیله ی آن چیزی از غیر خودش تشخیص داده می شود.^۱ و یا چیزی از طریق آن فهمیده می شود.^۲ در باره ی علم گفته شده است که «ضد ماده ی جهل و نادانی است»^۳ و به معنای شناخت معرفت و یقین است.

راغب می گوید: «علم ادراک چیزی است و بر دو نوع است: (۱) ادراک ذات چیزی (۲) حکم کردن بر چیزی با وجود چیزی که برایش موجود است یا نفی چیزی که از او دور است»^۴

علم در اصطلاح:

واژه علم از جمله واژگانی است که کاربرد های اصطلاحی متفاوتی دارد اما معنای اصطلاحی آن یعنی آگاهی به واقعیت.

آیت الله مصباح یزدی می فرمایند: «اعتقاد یقینی مطابق با واقع در برابر جهل بسیط و مرکب هر چند در قضیه واحدی باشد»^۵

ملاصدرا در تعریف علم می گوید: «علم حقیقتی است که وجود آن عین ماهیت آن است و نمی توان تعریف حدی از آن ارائه کرد»^۶.

رابطه ی علم و دین:

«ایمان غیر از معرفت است و هیچکدام هم به تنهایی کافی نیست و باید به هردوی آن ها به عنوان دو بال برای پرواز نگریست . اگر ایمان در دانش مورد نظر نباشد دانش یک چیز بی روح ، کم محتوا، بی ارزش و

۱. ابی الحسین احمد بن فارس، مهجم مقاییس اللغة، ذیل ماده ی ع ل م

۲. حسین بن محمد راغب اصفهانی، المفردات فی ترغیب قرآن، ذیل ماده ع ل م

۳. خلیل بن احمد فراهیدی، العین، ذیل ماده ع ل م

۴. حسین بن محمد راغب اصفهانی، همان

۵. محمد تقی مصباح یزدی، آموزش فلسفه، ج ۱، ص ۱۵۲

۶. ملاصدرا، الحکمه المعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه، ج ۳، ص ۵۰۷

گاهی مضر است. دانش بدون ایمان یا ایمان بدون دانش به تنهایی برای عروج یک ملت کافی نخواهد بود. علم گرایی بدون توجه به دین یا دین گرایی بدون توجه به علم هیچ ارزشی نخواهد داشت»^۱.

«موسسه علم و دین یک موسسه است و علم و دین باهمند. این موسسه دو بعد داردیکی حوزه علمیه و دیگری دانشگاه ها. اما باید باهم مرتبط باشند و باهم کار کنند. از هم جدا نشوند و از یکدیگر استفاده کنند. علمی را که امروز حوزه های علمیه می خواهند فرا بگیرند دانشگاهیها به آن ها تعلیم بدهند و دین و معرفت دینی را هم که دانشگاه ها احتیاج دارند علمای حوزه علمیه به آن ها تعلیم دهند»^۲.

رابطه ی علم و ایمان:

آیت الله جوادی آملی می نویسند: «به دلیل قدرتی که عقل در شناخت و آگاهی نسبت به قضایای دینی دارد و در نتیجه به دلیل تأثیری که علم در تقویم و پالایش ایمان صحیح و سالم دارد بین علم و ایمان صحیح تلازم وجودی برقرار است. بر همین اساس در بسیاری از متون دینی ایمان و عبودیت افراد در گرو آگاهی و علم آن ها قرار داده شده است»^۳.

نقش علم ودانایی در زندگی

قطع شدن برق در شب و حاکم شدن تاریکی مثال خوبی برای فهم تفاوت علم و جهل است. در تاریکی تقریباً مطلق، انسان احساس خاصی دارد: ندیدن محیط اطراف، باعث می شود نتوانیم چند قدم راه برویم و مرتب به در و دیوار و اشیاء اطراف برخورد کنیم. حتی برای یک کار ساده مثل خوردن یک لیوان آب، نمی توانیم به راحتی به آشپزخانه برویم... یا ساده تر از آن، حتی اگر دست خودمان را جلوی صورتمان بگیریم، نمیتوانیم آن را ببینیم.

تا حدی که برای جلوگیری از بروز هر گونه خطری، باید حرکت خود را بسیار محدود کنیم یا یک گوشه ای بی حرکت بنشینیم تا نه ما با کسی یا چیزی برخورد کنیم و نه کسی با ما تصادف نماید.

اگر خوب دقت کنیم، می بینیم با وجودی که تجربه سالهای طولانی زندگی کردن در این خانه و اتاقهای آن را داریم، ولی وقتی تاریکی پیش می آید (یا بهتر بگوییم: وقتی نور را از دست می دهیم)، نمی توانیم با

۱. امیر حسین بانکی پور- احمد قماشچی، تعلیم و تربیت از نگاه رهبر. ج. ۱، ص ۲۱۳

۲. همان، ص ۲۱۶

۳. جوادی آملی، شریعت در آینه معرفت، ص ۱۳۵

تصویر ذهنی خودمان از محیط اطراف، راهمان را پیدا کنیم. اما در همین شرایط، اگر حتی یک کبریت روشن کنیم، تا حد زیادی این مشکل برطرف می شود.

این مسأله نشان میدهد که ما برای « حرکت کردن » در فضای اطراف، نمی توانیم روی حدسیات ذهنی خودمان حساب کنیم. چون گمانه زنی های ذهنی ما درباره وضعیت محیط اطرافمان، به حدی نادرست یا غیر دقیق است که عملاً کارآیی ندارد و به درد نمی خورد و ما برای درک جایگاه خود در محیط اطراف و تشخیص مسیر صحیح حرکت حتماً به وجود نور احتیاج خواهیم داشت. ولو اینکه آن نور، نور ضعیف و کمی باشد.

این نور، برای راه رفتن در خانه لازم بود. ما برای حرکت های مهمتر، برای اینکه در زندگی در مسیر صحیح حرکت کنیم و دچار آسیب نشویم، هم به « نور » نیاز داریم. آن نوری که می تواند ما را از سرگشتگی های میدانهای گوناگون زندگی نجات دهد و مسیر درست عبور را به ما نشان دهد، « علم » است. حتی مقدار کمی علم هم می تواند تا حد زیادی این اثر را داشته باشد. برای این مقصود، ما نیازمند کسب معرفت در خصوص « شناخت انسان » و « جایگاه او در جهان اطرافش » هستیم. بدون برخورداری از حداقل ضروری این شناختها، ما نمی توانیم فضای اطرافمان را درست ببینیم و مسیر صحیح عبور را پیدا کنیم. بلکه ناچاراً به گمانه های ذهنی غیر دقیق و بعضاً نادرست خود تکیه می کنیم که نتیجه آن هم برخورد با دیگران و ایجاد انواع ناراحتی ها و اختلافات و کدورتها و نگرانی هاست

داشتن علم و معرفت، می تواند بسیاری از مشکلات مردم را برطرف کند، بیش از حدی که آنها فکر می کنند پول می تواند مشکلاتشان را حل کند. به مردم جامعه نگاه کنید. چقدر از آنها دنبال کسب این شناختها و روشن ساختن فضای زندگی خود هستند؟ به هر میزان که علم، آگاهی و اطلاعات انسان بیشتر بشود، درک، فهم و شعورش بالاتر می رود. هرچه درک و فهم و شعور بالاتر باشد، نیازهای واقعی و غیر واقعی، خیر و شر و مسیر صحیح سعادت خود را بیشتر می فهمد .

علم و معرفت در ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی، دنیوی و اخروی انسان کاملاً تأثیرگذار است، آنجا که پیامبر اسلام (ص) می فرمایند: «علم آموزید که آموختنش کاری نیک است، گفتگو درباره آن تسبیح خداست، بحث و بررسی آن جهاد به شمار می آید، آموزشش به آن کس که نمی داند، صدقه محسوب می شود. بذل و بخشش آن به اهلش سبب تقرب به خدا می گردد؛ زیرا معیار شناسایی حلال و حرام است، و طلبه را به راه های بهشت می کشاند و از هراس تنهایی می رهاوند و در غربت دمساز او می گردد. [علم] راهنمای امور پنهانی است، اسلحه ای برای مقابله با دشمنان است، زیوری است برای دوستان. خداوند به خاطر علم، مردمی را سرفراز گرداند تا جایی که آنان را در امور خیر پیشوای دیگران سازد و از ایشان پیروی

خلاصه ترک گناه راز بزرگ توفیق است. طلبه باید سخت از گناه پرهیز کند و بداند که گناه ساده برای همیشه او را از تحصیل دانش، باز می دارد، نیز باید این مسئله کمرشکن را بفهمد که گناه شخص دانا و دانشمند به آسانی آمرزیده نمی شود. این امر به ویژه برای طالب علم، بسیار اهمیت دارد. امام صادق (ع) می فرماید: «ای حفص! هفتاد گناه از انسان جاهل آمرزیده می شود، بی آنکه گناهی از دانشمند بخشیده شود.»^۱

(۱۴) عدم سهل انگاری و مصمم بودن به انجام کار :

فرصت آموختن علم همیشگی نیست پس آن را مغتنم بشمارید. کسی که از مرگ غافل است و خبر ندارد که ضمانتی در زنده ماندن او نیست، همیشه فردا فردا می کند و همه کارها را به آینده موکول می نماید. این امر باعث می شود که قدر و قیمت وقت را نشناسد و در آینده اگر زنده باشد حسرت جانکاه تضييع آن را بچشد. البته ممکن است که مرگ چنین شخصی زود برسد و میان او و خواسته ها و آرزوهایش برای همیشه فاصله بیندازد. رسول خدا «صلی الله علیه و آله» فرمود: چه بسیارند کسانی که روز خود را به پایان نمی برند و چه بسیارند کسانی که منتظر فردایی هستند که هیچگاه بدان نمی رسند.^۲ امام علی (ع) فرموده است: «آنکه مراقب اجل خود باشد، فرصتها را غنیمت شمارد.»^۳

(۱۵) ایجاد و تقویت کرسی آزاد اندیشی:

اساسا یکی از دغدغه های جدی مقام معظم رهبری در طول سالیان گذشته این بوده است که بحث جنبش نرم افزاری و ایجاد کرسی آزاد اندیشی در سطح حوزه های علمیه به خوبی جا بیفتد تا از این طریق کشور به تولید علم دست یابد. «در آموزه های دینی اسلام به مسئله تفکر و اندیشه بهای بسیاری داده شده است و اهل بیت نیز به شیوه های مختلف ما را به این سمت و سو، سوق داده اند و لذا تاکید بر مسئله کرسی آزاد اندیشی و تولید علم، از منظر یک امر دینی نیز بسیار حائز اهمیت است.

هدف مقام معظم رهبری از طرح مطالبه کرسی آزاد اندیشی این بوده است که جوانان بتوانند به راحتی دیدگاه های خود را بیان کنند و زمینه ای برای آزاد اندیشی داشته باشند.»^۴

^۱ . کلینی، کافی، ج ۱، ص ۴۸

^۲ . طوسی، امالی طوسی، ج ۲، ص ۱۳۹

^۳ . تمیمی آمدی، غرر الحکم و درر الکلم، ج ۵، ص ۲۹۵

^۴ . موسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی، بدان ایدک الله،

به واسطه ی آزاد اندیشی و تضارب آراء زمینه ای فراهم می شود که شاهد تولید علم عادلانه و اثر گذار باشیم . در هیچ صورت نباید از این مهم غافل شویم و باید به سمتی پیش برویم که جوان ها اهل تحلیل باشند و بصیرت آن ها روز به روز افزایش یابد.

نتیجه گیری:

با توجه به مباحث پیرامون راه های تقویت علمی طلاب به طور خلاصه می توان چنین نتیجه گرفت که ممکن است عواملی بر تقویت علمی طلاب تاثیر بگذارد. گاهی این عوامل در جهت مثبت تاثیر می گذارند و علم را تقویت و گاهی هم برعکس در جهت نزولی و منفی اثر می گذارد که نیاز به بررسی های بیشتر دارد و خارج از حیطه ی این پژوهش است . در این مقاله عواملی که در جهت مثبت تقویت تاثیر می گذارد را از منظر مقام معظم رهبری مورد بررسی قرار داده ایم .

مقام معظم رهبری فرمودند: طلاب علوم دینی هرکدام چراغی برای آیندگان باشند چراکه هر کسی از نظر علمی در سطح بسیار بالا نباشد نمی تواند خدمت رسان باشد. علم و معرفت در ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی، دنیوی و اخروی انسان کاملاً تأثیرگذار است، آنجا که پیامبر اسلام (ص) می فرمایند: «علم آموزید که آموختنش کاری نیک است، گفتگو درباره آن تسبیح خداست، بحث و بررسی آن جهاد به شمار می آید، آموزشش به آن کس که نمی داند، صدقه محسوب می شود. بذل و بخشش آن به اهلش سبب تقرب به خدا می گردد. از این رو برای اینکه طلاب علم خود را تقویت کنند راه هایی وجود دارد که آن راه ها تا حدودی مورد بررسی قرار گرفته و نتیجه ی حاصل از بررسی این می باشد که: از جمله این راه ها شامل ارتباط با خدا، برنامه ریزی و مدیریت زمان، داشتن هدف و غافل نشدن از آن، اعتماد به نفس، نشست و برخاست با افراد اهل علم و تمرین و تکرار، یادداشت برداری، ایجاد کرسی های آزاد اندیشی میباشد که پیرامون هر کدام از آن ها در طی مقاله توضیحاتی داده شده است.

منابع و مأخذ:

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- (۱) ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ترجمه علی اکبر غفاری، بی جا، نشر دار الحدیث، بی تا
- (۲) احمد بن فارس بن زکریا القزوینی رازی، ابوالحسنین، معجم مقاییس اللغة، محقق: عبد السلام محمد بن هارون، بی جا، انتشارات دار الفکر، ۳۹۹ه ق
- (۳) بانکی پور، امیر حسین و قماشچی، احمد، تعلیم و تربیت از دیدگاه مقام معظم رهبری، بی جا، نشر تربیت اسلامی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش، ۱۳۸۴
- (۴) تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، محقق سید مهدی رجایی، قم، نشر دار الکتاب الاسلامی، ۱۴۱۰ق
- (۵) جوادی آملی، عبدالله، شریعت در آیینه معرفت، بی جا، مرکز نشر فرهنگی رجا، ۱۳۷۲
- (۶) حسینی شوشتری، نور الله، احقاق الحق و ازهاق الباطل، قم، مکتبه ایت الله مرعشی عامه، ۱۴۰۴ق
- (۷) حکیمی محمد رضا، الحیاه، بی جا، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۹
- (۸) راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین بن محمد، المفردات فی ترغیب قرآن، بی جا، دار القلم، ۱۴۱۲ه ق
- (۹) طوسی، محمد بن حسن، امالی طوسی، صادق حسن زاده، قم، اندیشه هادی، ۱۳۸۸
- (۱۰) شهید ثانی، زین الدین بن علی، منیه المرید فی آداب المفید المستفید، محقق: علی محلاتی، بی جا، نشر مکتب الاعلام اسلامی، بی تا
- (۱۱) عقیقی بخشایشی، صحیفه سجادیه، بی جا، دفتر نشر نوید اسلام، ۱۳۸۱
- (۱۲) فراهیدی خلیل بن احمد، العین، محقق آل عصفور، محسن، قم، موسسه دار الهجره، ۱۴۰۹ق
- (۱۳) قدوسی زاده، حسن، جرعه ها (گزیده بیانات رهبر انقلاب)، بی جا، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۲
- (۱۴) کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، ترجمه مصطفوی، تهران، نشر کتاب فروشی علمیه اسلامی، بی تا
- (۱۵) محدث، جواد، اخلاق نبوی، تهران، انتشارات مشعر، ۱۳۸۵
- (۱۶) محمدی ری شهری، العلم و الحکمه فی کتاب و السنه، بی جا، نشر دار الحدیث، ۱۳۸۸
- (۱۷) مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، محقق ابوالحسن موسوی همدانی، تهران، نشر کتابخانه مسجد ولی عصر، ۱۴۰۳ق
- (۱۸) مصباح یزدی، محمد تقی، آموزش فلسفه، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی و نشر بین الملل، ۱۳۷۸
- (۱۹) مطهری، مرتضی، عبادت و دعا، قم، انتشارات صدرا، ۱۳۷۹

- ۲۰) ملاصدرا، الحکمه المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه، بی جا، انتشارات آل البيت، بی تا
- ۲۱) موسسه لوح و قلم، روشنائی نور(مروری بر بیانات حضرت ایت الله خامنه ای)، بی جا، انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۱
- ۲۲) موسسه فرهنگی پژوهشی انقلاب، بدان ایک الله، بی جا، انتشارات انقلاب اسلامی، ۱۳۹۸
- ۲۳) نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، تهران، موسسه آل البيت، ۱۴۰۸